

Landbruks- og matdepartementet
Postboks 8007 Dep
0030 OSLO

Vår ref.
07/1901-3-AKH

Deres ref.

Dato:
18.02.2008

NY LOV OM DYREVELFERD - ALMINNELIG HØRING

Likestillings- og diskrimineringsombudet viser til høringsbrev av 16. november 2007 vedrørende forslag til ny lov om dyrevelferd. Frist for å gi høringsvar er 18. februar 2008.

Ombudet vil i det følgende presentere sine synspunkter og innspill til høringsnotatet.

Ombudets mandat

Likestillings- og diskrimineringsombudet skal arbeide for å fremme reell likestilling på flere grunnlag på alle samfunnsområder, jf diskrimineringsombudsloven § 3. Vern mot diskriminering på grunn av religion kommer til uttrykk i diskrimineringsloven § 1.

Når det gjelder forslag til ny lov om dyrevelferd, så er ombudet på grunnlag av sitt mandat særskilt opptatt av at de religiøse minoriteter i Norge ikke blir utsatt for diskriminering, og dette vil danne grunnlaget for ombudets svar.

Med dette utgangspunkt vil ombudet i sitt hørings svar avgrense sine innspill til følgende punkter i høringsnotatet; rituell slakting, importrestriksjoner på kjøtt og kjøttprodukter, og merking av matvarer.

Ombudet er enig med departementet i at det er viktig å ha konkrete regler for håndtering, dyrehold og kvalitetskontroll. Ombudet mener at god dyrevelferd er meget viktig og er positive til at departementet har foretatt en grundig utredning her. Da dette imidlertid faller utenfor vårt mandat, vil ikke ombudet ha grunnlag for å kommentere disse punktene.

Diskrimineringsvernet

Diskrimineringsloven § 4 første ledd forbyr direkte og indirekte diskriminering på grunn av religion. Nøytrale bestemmelser som blant annet forbud mot rituell slakting, strenge importrestriksjoner og regler om merking av matvarer, kan innebære indirekte diskriminering på grunn av religion, dersom de som rammes, stilles særlig ufordelaktig. Slike forbud vil medføre at blant andre muslimer og jøder, ikke får tilgang til den mat de ønsker på grunn av forbudet mot rituell slakt.

Retten til fri religionsutøvelse er slått fast i Grunnlovens § 2 og i Den Europeiske menneskerettskonvensjon art. 9;

Grl. § 2.

Alle Indvaanere af Riget have fri Religionsøvelse.

Den evangelisk-lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion. De Indvaanere, der bekjende sig til den, ere forpligtede til at opdrage deres Børn i samme.

(EMK) Art 9. Tanke-, samvittighets- og religionsfrihet,

1. Enhver har rett til tankefrihet, samvittighetsfrihet og religionsfrihet; denne rett omfatter frihet til å skifte sin religion eller overbevisning, og frihet til enten alene eller sammen med andre og såvel offentlig som privat å gi uttrykk for sin religion eller overbevisning, ved tilbedelse, undervisning, praksis og etterlevelse.

Den Europeiske menneskerettskonvensjon art. 9 i.f. presiserer ”praksis” og ”etterlevelse” som en del av religionsfriheten. Rituell slakting, og tilgang til matvarer for øvrig, må anses som praktisering av religion.

Indirekte forskjellsbehandling kan være lovlig hvis den er saklig, nødvendig og ikke uforholdsmessig inngripende. I en slik betraktning vil det blant annet måtte legges vekt på dyrevernhensyn. Utgangspunktet i grunnleggende dyreverner er at dyr ikke skal påføres unødig lidelse, og det skal tas hensyn til dyrenes velferd og evner til å føle smerte ved avlivning og ellers. Ved vurderingen av om et forbud mot rituell slakt kan sies å være saklig, nødvendig og ikke uforholdsmessig inngripende, vil det være av betydning om man i tilstrekkelig grad dokumenterer at rituell slakting innebærer mer lidelse og smerte for dyret enn ved andre tillatte avlivningsmetoder i Norge.

Rituell slakting

Rituell slakt i denne sammenheng kjennetegnes ved at man kutter strupen på dyret uten forutgående bedøvelse, slikt at dyret tømmes for blod. Slaktingen skal ikke foretas i påsyn av andre dyr. I Norge er det jf dyrevernsloven § 9 påbudt med bedøvelse før avblødning. I tillegg har rituell slakting religiøse elementer, som enten kan være at en bønn fremsies under avlivingen (Islam), eller krav om at avliving kun foretas av en spesielt utdannet person og under tilsyn av den lokale rabbiner (Jødedommen).

Ifølge Jødedommen aksepteres ikke forutgående bedøvelse av dyr som skal slaktes. Muslimene i Norge har derimot akseptert forutgående bedøvelse, så lenge dyret ikke er død før avblødningen. I møte hos Likestillings- og diskrimineringsombudet, beskrev Mattilsynet såkalt "postcut-stunning". "Postcut-stunning" vil si at dyret bedøves umiddelbart etter at blodårene kuttet, slik at tidsperioden dyret føler smerte, reduseres til et minimum. Dette er en praksis som er gjennomført i blant annet Danmark og Østerrike.

Høringsnotatets gjennomgang av rituell slakting

Ombudet deler departementets syn på at det er viktig å sikre at avlivning av dyr skjer på en forsvarlig måte hvor det tas hensyn til dyret. Likestillings- og diskrimineringsombudet er imidlertid kritisk til departementets gjennomgang av hensynene for og imot rituell slakting. Ombudet savner nærmere utredninger og henvisninger til dyrevernfaglige vurderinger.

Departementet foreslår at kravet om bedøving før avblødning ved slakting videreføres. Departementet presiserer at prinsippet om bedøving er et viktig dyrevelferdsmessig hensyn, og sier at *"Det vurderes ikke som aktuelt å gi unntak fra krav om bedøving før eller samtidig med avliving for ulike former for rituell slakting av produksjonsdyr"*.

Ombudet har ikke kompetanse til å ta stilling til dyrevernfaglige betraktninger, men savner at det ikke er innhentet slikt fra faginstanser. Slakting er i utgangspunktet brutalt, og vil nødvendigvis medføre en viss grad av smerte og lidelse for dyret. Ombudet etterlyser dyrevernfaglige vurderinger som viser at rituell slakting innebærer mer lidelse og smerte for dyret enn vanlige slaktemetoder i Norge.

Et av formålene med rituell slakting er nettopp at dyrene skal påføres så lite lidelse som mulig. I nasjonale og internasjonale fagmiljøer er det mange teorier om hvilke avlivingsmetoder som innebærer minst lidelse for dyrene, og det er så vidt ombudet kjenner til, ikke konsensus blant forskerne på dette området.

Likestillings- og diskrimineringsombudet vil påpeke at det er inkonsistens i departementets vurderinger av hva som anses som hensynsfull slakting, når det for eksempel gjelder alminnelig jakt og selfangst. Også disse avlivingsmetodene innebærer lidelse og smerte for dyrene. Et annet eksempel på lovlig avlivingsmetode er samenes avliving av rein. På grunnlag av urbefolkningens kultur, tillates avliving av rein uten forutgående bedøvelse med krumkniv, også kalt "tyrefektermetoden". Når en slik avlivingsmetode tillates, stiller ombudet seg undrende til den kategoriske avvisningen av å tillate rituelt slakt.

I dag er det bare Norge, Island, Sveits og Sverige som håndhever et absolutt krav om bedøvelse før avliving på grunnlag av dyrevernsmessige hensyn. Ombudet savner henvisninger til praksis i andre land, særlig innenfor EU. Hvilke slaktemetoder som tillates i de andre landene, og hvilke vurderinger som er foretatt for å tillate dette, kan gi et bredere perspektiv og grunnlag for å vurdere et slikt forbud eller unntak fra forbudet i Norge.

Ombudet savner en nærmere utredning av alternative slaktemetoder, eventuelle mellomløsninger som ivaretar både de religiøse minoriteters praksis og dyrevelferdsmessige hensyn. Danmark er et land som både samfunnsmessig sett og i forhold til etiske verdier er veldig lik Norge. Her tillates for eksempel slakting etter "postcut-stunning" metoden. En utredning av de vurderinger som er foretatt i forbindelse med innføringen av denne slaktemetoden i for eksempel Danmark, kunne gitt et bedre utgangspunkt for å vurdere om man har tilstrekkelig grunnlag for et totalforbud mot rituell slakting.

Likestillings- og diskrimineringsombudet vil oppfordre departementet til å utrede nærmere de ulike hensynene bak valg av avlivingsmetode, før man tar stilling til hvilke slaktemetoder som kan tillates i Norge.

Merking av matvarer

Departementet foreslår at nærmere regler om merking av matvarer kan slås fast i forskrifter, samt at merking skal innholde tilstrekkelig informasjon og ikke være egnet til å villedde.

Likestillings- og diskrimineringsombudet vil i denne sammenheng understreke betydningen av presise og klare retningslinjer for hvilken informasjon som bør fremgå på matvarene. Ombudet kjenner til at enkelte matvarer, som eksempel noen bakevarer og søtsaker, inneholder ingredienser basert på svin. Dersom slik informasjon ikke fremgår på matvarene, vil det være uheldig for enkelte forbrukergrupper, for eksempel muslimer.

Ombudet mener at merking med E-nummer ikke vil være tilstrekkelig, ettersom E-numrene ikke sier noe om innholdet, samt at det stadig kommer nye ingredienser med nye E-nummer. Så langt ombudet kan se, behøver ikke en mer presis merking å innebære noen omfattende tiltak. For eksempel kan det tenkes at E-nummer som betegner ingredienser basert på svin, merkes med "basert på svin".

Import av matvarer

I høringsnotatet vises det til at omfanget av import av produkter fra dyr er vesentlig og økende. Bestemmelser om omsetning av produkter fra dyr er ikke regulert i gjeldende dyrevernslø. Departementet foreslår derfor forskriftshjemmel for å regulere dette.

Departementet mener at slike bestemmelser vil bidra til å hindre at produkter fra dyr som har vært utsatt for vanstell i utlandet eller Norge, blir omsatt på det norske markedet. Departementet påpeker i høringsnotatets punkt 3.12.2 at rett til å utøve religion etter menneskerettsloven vil medføre at produkter av rituelt slaktede dyr vil kunne innføres selv om slik slakting strider mot norsk lovgivning. Ombudet savner en nærmere gjennomgang av hensynene for og imot slik import, men er enig med departementet i at det bør tillates import av slike produkter. Ombudet mener at man så langt som mulig bør tilrettelegge for og lempe på importrestriksjoner på for eksempel kosher produkter, selv om man ikke vil tillate kosher slaktemetode i Norge.

Et importforbud eller importrestriksjoner på kjøttprodukter fra rituelt slaktede dyr må sees i sammenheng med om en opprettholdelse av forbud mot rituell slakting innebærer indirekte diskriminering som stiller en gruppe, eksempelvis jøder, særlig ufordelaktig.

Med vennlig hilsen

Elisabeth Lier Haugseth
Fungerende
Likestillings- og diskrimineringsombud

Arshad Ahmed Khan
Førstekonsulent